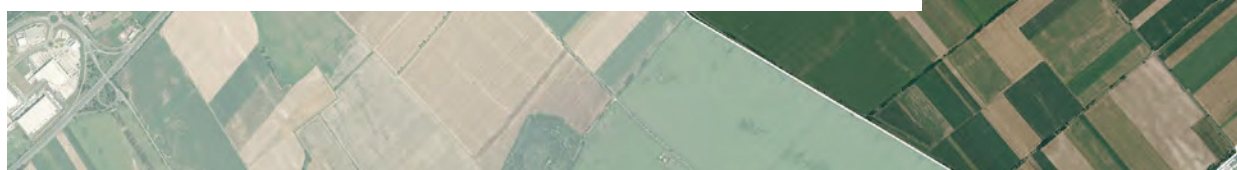

III. ÖRÖKSÉGVÉDELMI VIZSGÁLAT VÁROSRESZENKÉNT

1

III. 7. RÁCHEGY ÉS BÖRGÖND

III. 7/2. RÁCHEGY, BÖRGÖND és külterülete tartalomjegyzék

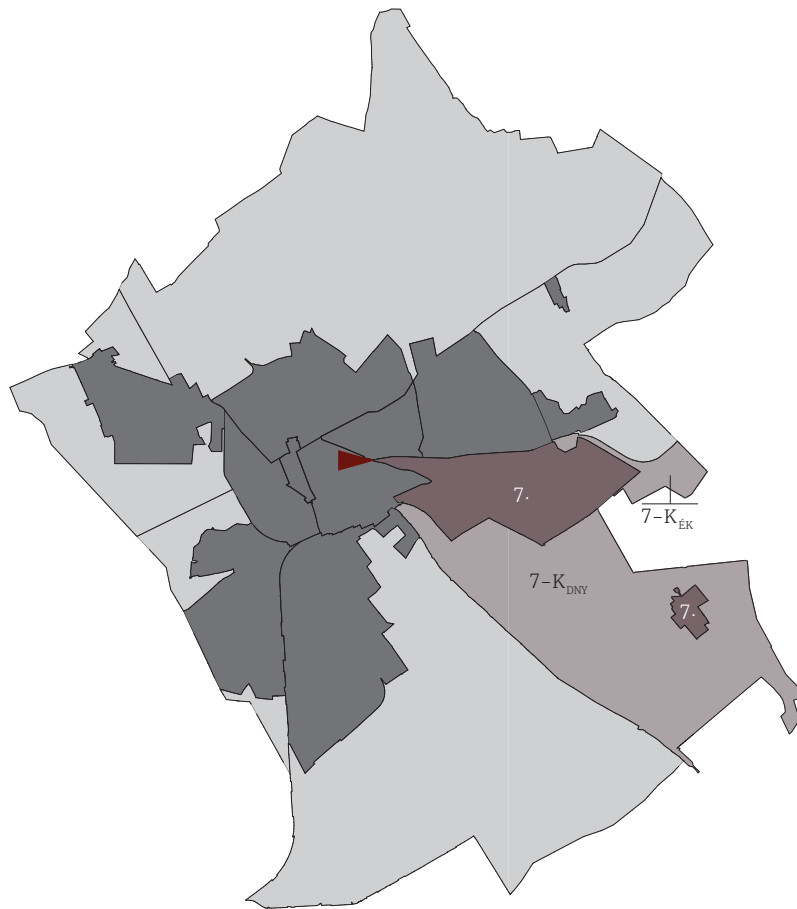
2

TARTALOMJEGYZÉK

- 7/1. Címlap
- 7/2. Tartalomjegyzék
- 7/3. Ráchegy, Börgönd és külterülete határai
- 7/4. Ráchegy, Börgönd és külterülete településszerkezeti kialakulása
- 7/5. Ráchegy, Börgönd és külterülete védett örökségi értékei
  - 7/5.1. Régészeti örökségi értékek
    - 7/5.1.1. Régészeti lelőhelyek térképe
    - 7/5.1.2. Régészeti lelőhelyek ismertetése
  - 7/5.3. Helyi védett építészeti örökségi értékek
    - 7/5.3.2. Helyi védett értékek ismertetése
    - 7/5.3.3. Helyi védelemre javasolt értékek
- 7/6. Ráchegy, Börgönd és külterülete hatásvizsgálat
- 7/7. Ráchegy, Börgönd és külterülete értékvédelmi terv

III. 7/3. RÁCHEGY, BÖRGÖND és külterülete határai

3

RÁCHEGY BELTERÜLETI HATÁRAI:

(a piros jeltől kezdve, az óra járásával azonos irányban)

- Budai út
- Ráchegy külterületi határ
- 70-es út DNY-i széle
- M7 autópálya 1. sz. székesfehérvári csomópontja
- M7 autópálya ÉNY-i széle
- Pákozdi közigazgatási határ
- M7 autópálya ÉNY-i széle
- Seregélyesi út
- Ráchegy külterületi határ
- Budapesti vasútvonal
- Vasútállomás keleti telekhatára
- Mártírok útja
- Seregélyesi út

BÖRGÖND BELTERÜLETI HATÁRAI:

- Ráchegy külterülete

III. 7/3. RÁCHEGY, BÖRGÖND és külterülete határai

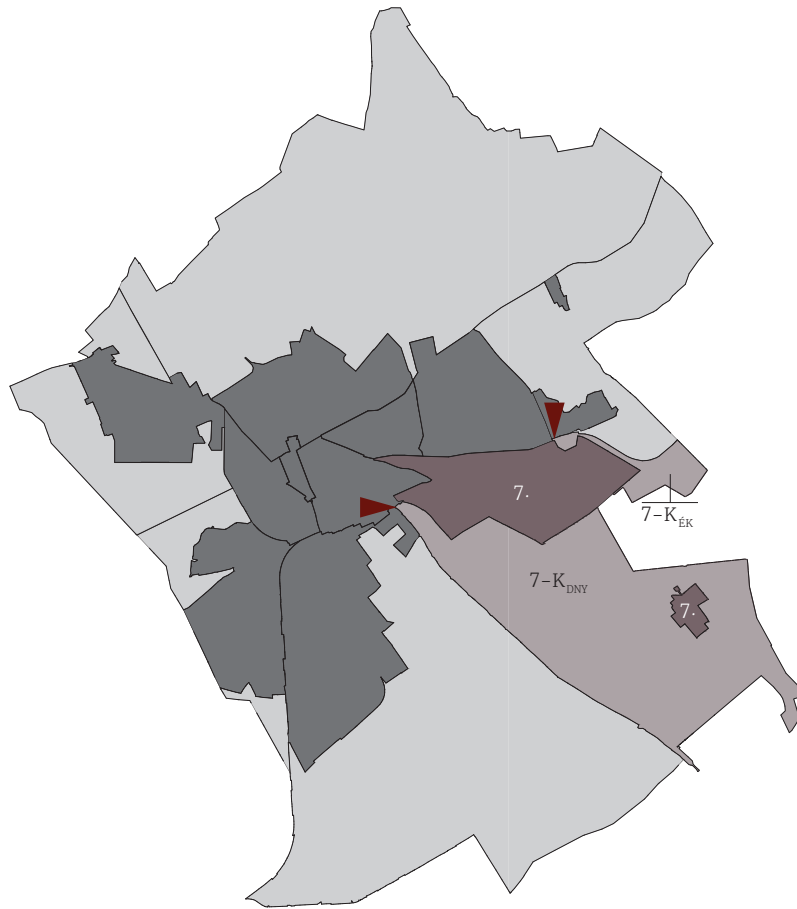
4

III. 7/3. RÁCHEGY, BÖRGÖND és külterülete határai

5

RÁCHEGY BELTERÜLETI HATÁRAI:

(a piros jeltől kezdve, az óra járásával azonos irányban)

ÉSZAK-KELETI KÜLTERÜLET HATÁRAI:

- 70-es (Budai) út
- Öreghegy külterületi határ
- M7-es autópálya
- Pákozdi közigazgatási határ
- Ráchegy belterületi határ
- Ráchegy belterületi határ (rekreációs területi szakasz)

DÉL-NYUGATI KÜLTERÜLET HATÁRAI:

- Budapesti vasútvonal
- Ráchegy belterületi határ (Déli Ipari Park)
- Seregélyesi út
- MT autópálya É-i szélé
- Pákozdi közigazgatási határ
- Budapesti vasútvonal
- Pákozdi közigazgatási határ
- Pusztaszabolcsi vasútvonal

III. 7/3. RÁCHEGY, BÖRGÖND és külterülete határai

6

III. 7/4. RÁCHEGY, BÖRGÖND és külterülete településszerkezeti kialakulása

RÁCHEGY

RÁCHEGY KORAI TÖRTÉNETE

A Bakony keleti és a Vértes nyugati lábaitól délre elterülő, Székesfehérvárt övező síkság keleti felén emelkedtek a szőlőművelésre alkalmas dombok. Ráchegy az Öreghegy déli irányba ellaposodó lankája. Közös területük a Velencei-hegység egyik legnyugatibb nyúlványa, tehát őshegységi tartozék. Fő tömege gránit, amelyre agyagos lösz rakódott. Talajadottságai és fekvése miatt kiváló szőlő-, és gyümölcstermő terület. A Budai úttól délkeletre fekvő Rácánya egykoron kő- és murvabányaként működött.

Az itt termesztett szőlő Bél Mátyás leírása (18. század) szerint kevésbé erős, inkább ízletes bort („*quae vinum gignit gustu meliore, quam virtute*”) adott, amely a fehérvári pincékben csak igen rövid ideig volt eltartható, ezért – fejtegeti tovább Bél – aki igazán jóízú vagy eltartható bort akar fogyasztani, annak azt máshonnan kell beszereznie.

Egy 1298. évi határjárás szerint Újfalú (*Nova Villa*) területén voltak a fehérvári polgárok szőlői, amely magába foglalta a jelenkori Székesfehérvár legkeletibb külvárosait alkotó Öreghegyet és Ráchegyet. A késő középkorban és a kora újkorban is folyamatosan adatolható, hogy a helyi lakosságnak a mai város határain belüli szőlőbirtokai itt terültek el.¹

¹ A keresztény tábor Székesfehérvár alatt 1601-ben
F. K. Khevenhüller rézkarca 1721 (utólag színezett)

III. 7/4. RÁCHEGY, BÖRGÖND és külterülete településszerkezeti kialakulása

RÁCHEGY, A DÉLI NYÚLVÁNY

A középkori Székesfehérvár beépült településmagján túl, keleti irányban évszázadokon át megművelt földek, rétek, szőlők voltak. Az 1900-as évek derekáig az Aszalvölgyi-árokig nyúló kerteknek a fokozatos becsatolásával Székesfehérvár belterülete jelentősen növekedett. Ezen túl emelkedett a város Szőlőhegye (Öreghegy) a budai és a bicskei országutak kiszélesedő közében. Ennek déli nyúlványa volt a Ráchegy, ami a budai út túlsó, déli oldalán alakult ki. A korabeli térképekkel is alátámasztott összefüggések miatt az alábbiakban több esetben teszünk utalást, hivatkozást az Öreghegy történelmi egészére.

A Ráchegy szőlőhegyi része a Belvárostól keletre, a Fiskális út, a Budai út a Zombori út és az Adonyi út között körülhatárolt terület. Az Öreghegy 70–80 m-rel emelkedik a város átlagosan 100 m-es szintje fölé, a Ráchegy ennek déli irányba húzódó része.

A fehérvári szőlőhegy első felmérései, majd később térképészeti megjelenítései a városi telekkönyvezéshez kapcsolódóan jelentek meg. Első térképi ábrázolásuk az 1783-ban készült katonai térképen látható, ahol déli nyúlványként a Ráchegy is, mint szőlőterület felfedezhető.

A SZŐLŐTERÜLET ÁTALAKULÁSA

A teljes Szőlőhegyet Wüstinger József az 1829-ben megrajzolt felmérésén 8 hegy-részre osztotta, a hagyomány szerinti elnevezések alapján, ezek egyik része a Ráchegyet ábrázolja. A színezett térképek az egykori dűlőutak és telkek rendszerének hiteles és pontos ábrázolása. A szőlőterület jelentős beépülése – és ezzel átalakulása – a dualizmus korszakában indult meg. A város tanácsa 1857. augusztus 21-én alkotott új szőlőhegyi szabályzatot. A város magisztrátusa a szőlőhegyen történő letelepedést korábban is tiltotta.

Alapvető átalakulás indult meg 1889-ben, amikor a filoxérajárvány a teljes Öreghegyen – így a Ráchegyen is – elterjedt, és majd 800 katasztrális hold területen a szőlőültetvényeket teljesen kipusztította. Emiatt az újabb szőlőtelepítések a város homokos talajú területein folytatódtak.

A vész átalakította a város életében egykor fontos szerepet betöltő szőlőhegy arculatát, és a Ráchegyen is megváltozott a polgárok viszonya a szőlőbirtokhoz.

A 19. századi térképeken is látható, egykori Rácbánya a Budai úttól délkeletre fekvő, mára felhagyott, kő- és murvabánya volt az Apatini út – Dolovai sor – Eszéki út között. A gránit és a gránit-murva fontos építőanyag volt a város egyébként kőben szegény területén. A Rácbánya 1904-ben már nem működött.

1783. I. katonai felmérés

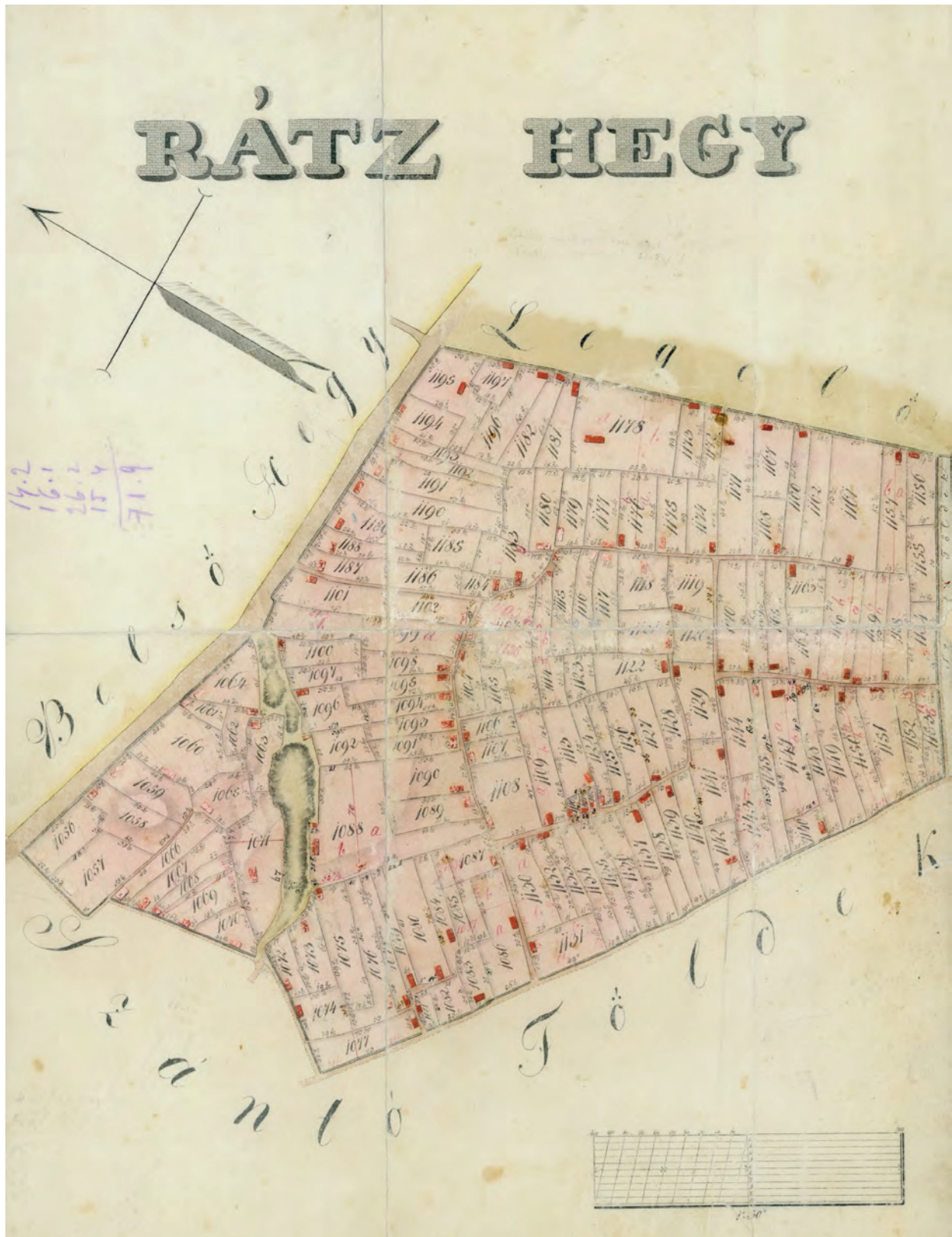

1882. III. katonai felmérés

Budai úti szőlők felmérése (részlet) Wüstinger József 1825.

III. 7/4. RÁCHEGY, BÖRGÖND és külterülete településszerkezeti kialakulása

1829. Wüstringer- féle felmérés, Szőlőhegy - részlet

III. 7/4. RÁCHEGY, BÖRGÖND és külterülete településszerkezeti kialakulása

KÓRHÁZ ÉS NAGYÜZEM

A 19. század második felében a Budai út és Seregélyesi út találkozására és az Aszalvölgyi-árok közötti háromszögben városi parkot terveztek (Erzsébet-ligetnek, majd HALESZ). Az Aszalvölgyi árok több ízben okozott nagy árvízet.

1929-ben átnevezték a város szőlőhegyeinek utcáit a Trianonban elszakított országrészek városairól és községeiről. Ráchegy addigi dűlőútjai a Délvidék településeinek nevét kapták.

A szőlőterületeken visszaszorult az ősi szőlőkultúra, a város tehetősebb polgárai kényelmes, tágas nyári lakot építettek, majd felerősödött az általános építkezési kedv is.

Az Aszalvölgyi-árok mentén épült 1901-ben az első kórházi pavilon. majd később a Lujza Szanatórium, és a Gyermekszanatórium (mai Idegosztály). A 30-as évek munkáslakás építkezései során az Aszalvölgyi-árok és a Ráchegy között fekvő Budai úti dűlő is beépült.

A második világháború előtti „győri program” keretében a Budai úthoz közeli András-gyep területén épült az alumíniumgyár. Az első üzemszerű hengerlés 1943 nyarán történt meg. A nagyüzemek maguk felé vonzották a belterület lakóterületeinek terjeszkedési irányait. Az 1940-es fejlesztési terv a történeti Öreghegy részeként a Ráchegyet is nagyrésztben urbanizálandó, beépítendő területként vette számba.

AZ INTENZÍV BEÉPÜLÉS 70 ÉVE

A II. világháború légitámadásai során a gyár komolyabb sérüléseket nem szenvedett. A háború utolsó évében az Alumíniumgyárat jóvátételként leszerelésre ítélték, majd később szovjet-magyar közös vállalatná alakították. 1955-ben a nagyüzem a magyar állam tulajdonába került.

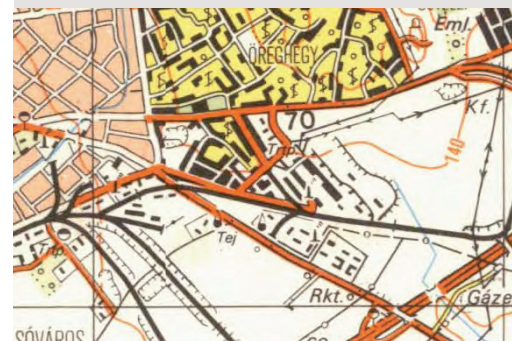
Az 1960-as éveket követően a városi beépítés a Ráchegy benépesítésével a Könnyűfémű irányába húzódott. Erre az időszakra (1961) esett az Adonyi úti KÖFÉM-házak – 15 földszintes ikerház – és a Zombori úti szállók építése. Az András-gyepen, a korábbi városi gyümölcskertészet és faiskola helyén épült fel a pontházakból álló KÖFÉM-lakótelep. Az üzem első tízemeletes munkásszállója 1967-ben, a következő 1980-ban készült.

A mai Ráchegy városrész lakóterületének újabb intenzív beépülési korszaka a 20. század utolsó évtizedében kezdődött. A hajdani szőlőskertekből kifejlődött hagyományos családi házas terület utcahálózata nagyrészt megőrizte az eredeti dűlőút rendszer nyomvonalát.

Az 1960–70-es években a nagyipari területek déli terjeszkedésével a Mártírok útja és a Seregélyesi út mentén nagyüzemek, telephelyek létesültek. 1985-ben épült fel a Seregélyesi úton a 320-as Szakmunkásképző Intézet és Kollégium, amelynek ma is megkérdőjelezhető hely kijelölése tekintélyelvű politikai nyomásra történt. 1991-ben itt alakították ki a megüresedett, felújított szovjet katonai iskolaépületekből a vállalkozói Inkubátorházat.

1931. Szathmáry-féle várostérkép

1954. Katonai felmérés

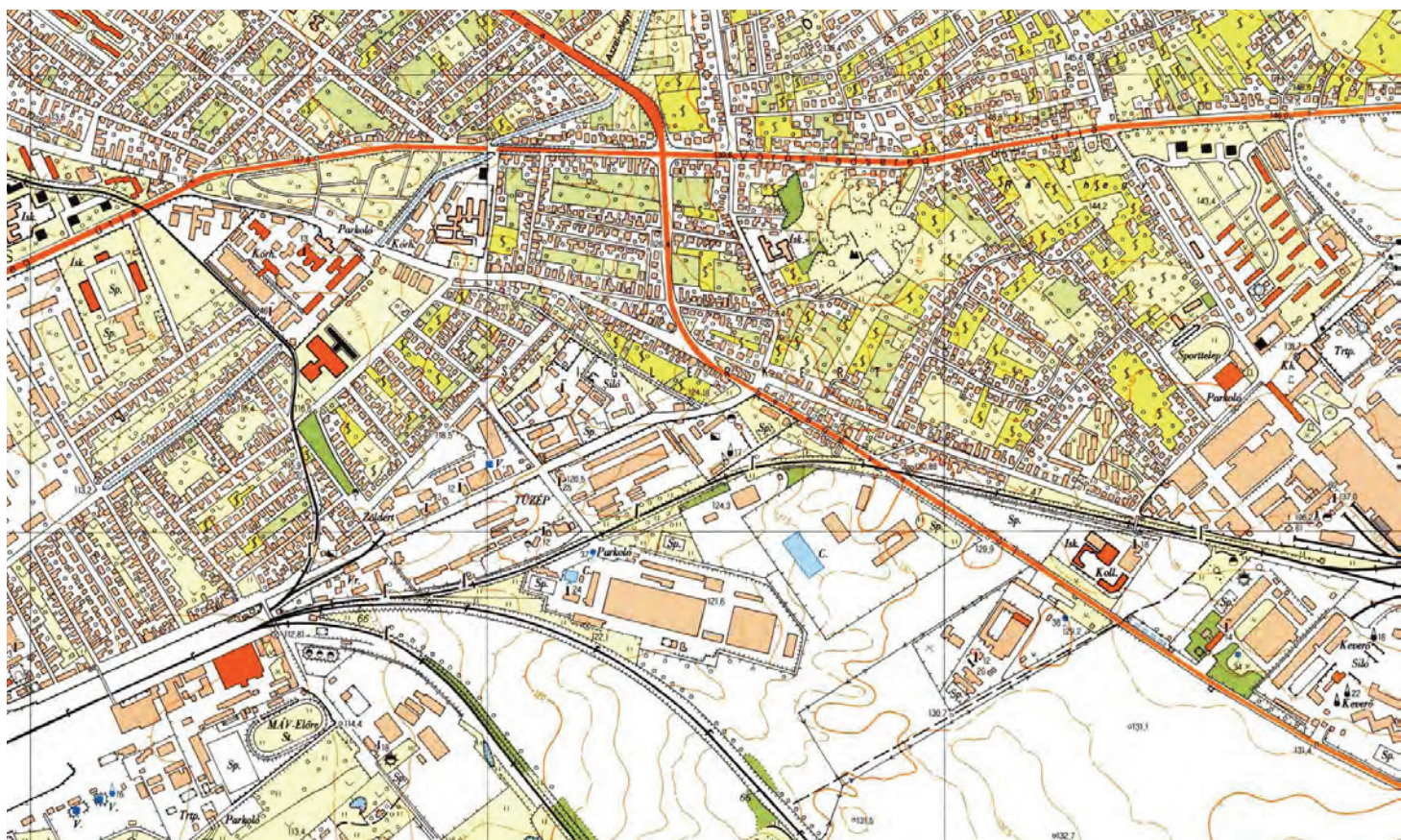
Forrás:
A Székesfehérvári Könnyűfémmű
történeke 50 éve 1941-1991

Könnyűfémű - légifelvétel
Forrás: KÖHT 2010

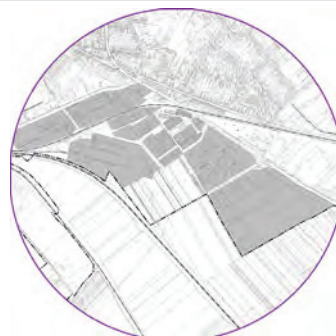

III. 7/4. RÁCHEGY, BÖRGÖND és külterülete településszerkezeti kialakulása

1988. Felmérés

A Székesfehérvári Könnyűfém-művet a 90-es években megvásárolta a világ legnagyobb alumíniumipari vállalata. A 90-es évek válságából való kilábalás jeleként Székesfehérváron az országban az elsők között indult meg az ipari parkok, zónák kialakítása, ezeket a fő utak vagy nagyüzemek közelében hozták létre. Az Alba Ipari és Kereskedelmi Zóna (1997) Székesfehérvár hagyományos ipari övezetének peremén, az M7-es autópályáról a városközpontba bevezető 8-as és 62-es nemzetközi főút mellett, a Seregélyesi út – Bicskei vasútvonal közötti sávban helyezkedik el. A Déli Ipari Parkot (2000) a Mártírok útja – Seregélyesi út és a Budapesti vasútvonal M7-es autópályától északra fekvő szakasza között Területen fejlesztették ki. Ezeken az újonnan kialakult területeken számos ipari, raktározási és kereskedelmi létesítmény található.

Alba Ipari Zóna és
Déli Ipari Park

III. 7/4. RÁCHEGY, BÖRGÖND és külterülete településszerkezeti kialakulása

A mai Ráchegy kertes városrészének települési szövetét összehasonlítva az 1829-es Wüstringer – féle térképi ábrázolással, észrevehető, hogy nagyrészt megőrizte az utcarendszert, az eredeti telekosztást, a hajdani alakzatokat.

A történelmi Ráchegy területének határai ma is ugyanazok, mint 1829-ben: a két irányba szétnyíló, országos jelentőségű utak – a Budai út és az Adonyi – Seregélyesi út –, és keresztirányban az Aszalvölgyi árok nyomvonalát folytató Zentai út és a domborulatok keleti határát lezáró Zombori út a négy határ.

SZÉKESFEHÉRVÁR

FOTÓ:
REMETEI ZOLTÁN

III. 7/4. RÁCHEGY, BÖRGÖND és külterülete településszerkezeti kialakulása

KÜLTERÜLET

Hatástanulmányunkban a Ráchegy városrészhez tartozó külterületként a városból kelet felé kivezető 70. sz. Budai út és a délkelet felé haladó pusztaszabolcsi vasútvonal közötti sávot tárgyaljuk. A város elfogadott szándéka szerint az M7 autópályától északra eső térség a jövőben belterületté válik, hasznosítására többféle koncepció született. A megvalósulás elemi feltétele lesz egy 150 éves gond, a vasút vonalak és a közúti közlekedés kapcsolatának megoldása. Az M7 autópályától délre fekvő rész jellemzően mezőgazdasági megművelés alatt álló terület,

A külterületi zónának a lakott résztől keletre húzódó kis sávja volt mezőgazdasági szempontból a város legértékesebb része, itt a legkedvezőbb a termőföld aranykorona értéke, Ez a vidék korábban hagyományosan mezőgazdasági megművelés alatt állt. Az 1940-es évektől máig jelentősen csökkent a művelt terület, kezdetben a világháború előtti hadiipari fejlesztés, majd a közelmúltban az egyre terjeszkedő ipari parkok javára. Továbbra is gazdasági célú fejlesztési terület.

A külterületi rész délkeleti szeglete ahhoz a Dinnyési-fertőhöz tartozik, ami nem is olyan régen még a Velencei-tó szerves része volt, ma is jóformán csak a balatoni vasútvonal és az országút választja el a tó délnyugati részeitől. A mocsár mélyebb fekvésű, vízzel borított részeit apró homokdombok, kis homokhátak, félszigetek tagolták, ahol a pásztorok pihentették a jószágot. Az itt élő növény- és állatvilág fenntartása szempontjából ma is döntő tényező a legeltetés. A nyílt vizekkel tarkított nádfoltok a korábban is több madárfajt vonzottak ide. Hasonló madárparadicsom – ideális fészkelő és táplálkozóhely – alakult ki, mint hajdanán, amikor még a mocsarat több száz gulya járta. 1966-ban itt hozták létre a Dinnyési-fertő Természetvédelmi Területet, mely ma a Duna-Ipoly Nemzeti Park fennhatósága alá tartozó természetvédelmi terület. A Dinnyési-fertő a „Nemzetközi jelentőségű vad- vizek jegyzékébe” bejegyzett védett terület (ún. Ramsari terület). E lápos vidék közelében alakult ki egy kicsi történelmi település, Börgönd.

BÖRGÖND

Székesfehérvártól délkeletre, az M7 autópályától délre helyezkedik el Börgönd. A falu a 11. században a Fehérvár körül kialakult településhalmaztól távolabb, a Dinnyési-fertő szárazulatán, a Seregélyesi-völgyben jött létre római és avar kori települések helyén. 1009-ben *Bergeni* néven Szent István a veszprémi püspökségnek adományozta a települést, mely egy 1249. évi adat alapján Fehérvárral, az 1298-ban végzett határjárás szerint *Novajjal* volt határos. Neve valószínűleg ótörök személynévből keletkezett, magyar névadással. A török korban elnéptelenedett a település, majd a jezsuiták vették birtokba a területet.

Börgöndtől kb. 1 km-rel, délkeletre fekvő Szent László-hegy északnyugati végén található egy bronzkori földvár.

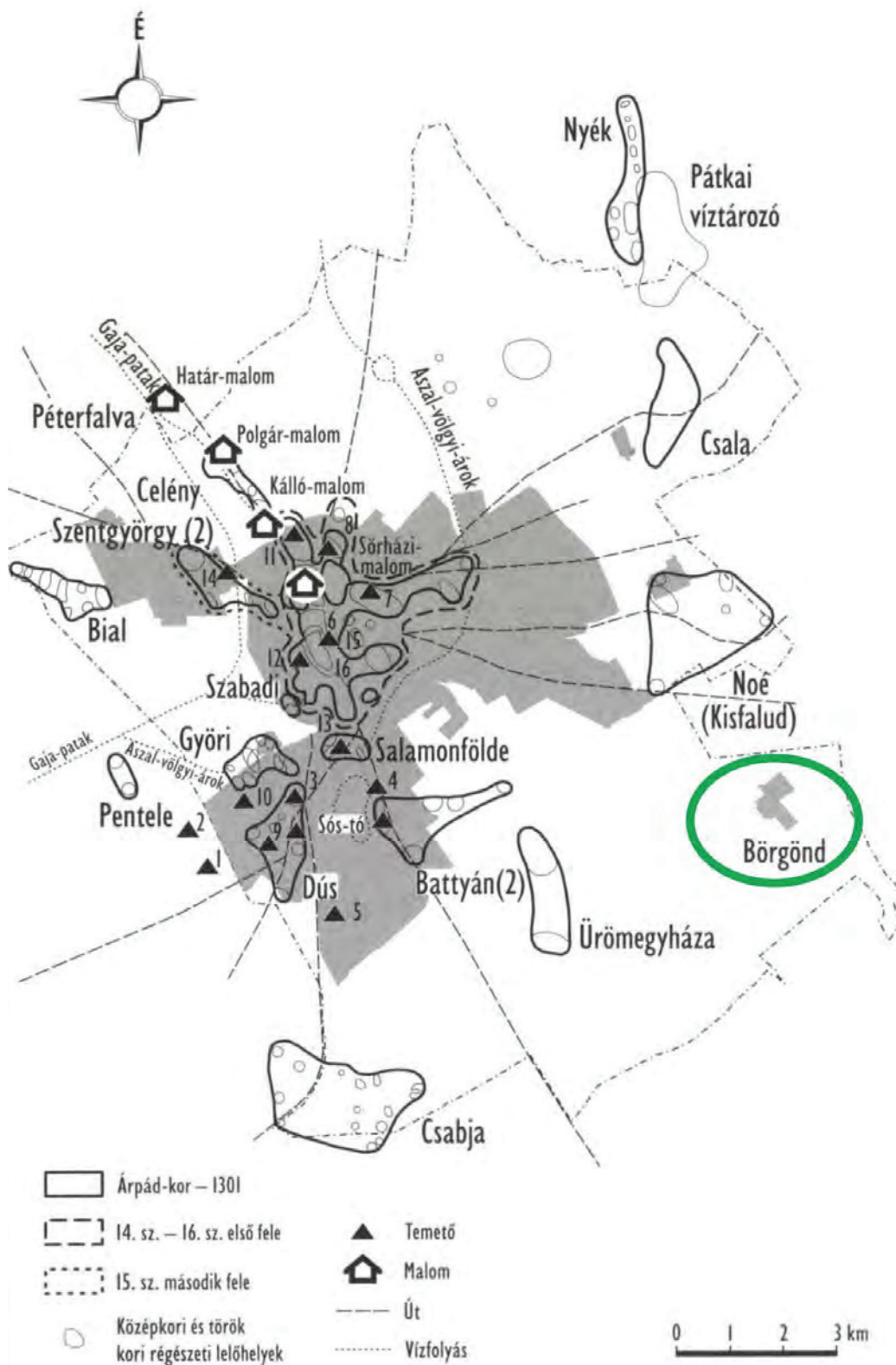

1954. Katonai térkép

1882. III. katonai felmérés

III. 7/4. RÁCHEGY, BÖRGÖND és külterülete településszerkezeti kialakulása

Középkori falvak, honfoglalás kori és középkori temetők
Székesfehérvár közigazgatási határain belül. Siklósi Gyula nyomán.

III. 7/4. RÁCHEGY, BÖRGÖND és külterülete településszerkezeti kialakulása

BÖRGÖND A TÖRÖK HÓDOLTSÁG UTÁN MÁIG

Börgöndöt 1988-ban csatolták Székesfehérvár közigazgatási területéhez. A városrész a Ráchegyhez tartozó külterület délkeleti részében, az M7 autópályától délre, szigetszerűen helyezkedik el. A Seregélyes–Dunaújváros felé vezető 62 sz. útról, a város belterületi határától 5 km távolságra, egy északkelet irányú bekötőúttal csatlakozik.

A török kor után kezdetben a néhány házból álló börgöndi pusztabirtokot a magyarországi jezsuita rend birtokolta, majd 1730-ban a gróf Cziráky család tulajdonába került. A település saját elemi iskolája 1871-ben épült. Az addig Seregélyeshez tartozó Börgöndöt 1872-ben csatolták Pákozdhhoz. A Lovasberény központú Cziráky hitbizományi uradalomhoz tartozó földjei jó minőségű, magas aranykorona értékűek voltak.

„Az uradalom központjában, a mai bolt és kocsmá környékén állt a kastély, mely a gróf szállása volt, ... Jobb oldalán (a kápolna irányában) egy hosszú épület állt. Ez a kastélyszemélyzet, a szakácsnék, szobaleányok elhelyezését biztosította, ... A kastély kertjében hatalmas méhészet működött, ... A kastély előtt állt a víztorony, amely 1922-ben épült, a kastély, a mellette lévő személyzeti épületet és az iskola vízellátását biztosította. ... Szintén a kastély előtt hatalmas magtár foglalt helyet. Hosszú, háromemeletes, padlásos épület volt, falainak vastagsága meghaladta a 120 cm-t ... A „fősház” után egészen a temetőig gyümölcsös volt, a kápolna is a gyümölcsfák között állt ... A kastély előtti magtár másik oldalán állt az iskola, 1871-ben építtette Cziráky János gróf saját költségén...”

Börgöndpusztai uradalom az 1930-as években

(Részletek Nagy Roland munkájából, régi börgöndi lakosok elbeszélései alapján.)

A máig megtartott településszerkezet a 18. században kialakuló majorsági, majd a 20. században kifejlődő falusias utcahálózatra épült, családiházak, kertek jellegű, egyenletes kiosztású szalagtelkes rendszerrel. A hagyomány szerint kialakult csuklópontokban – a kápolna körül, ill. a főutca hajlatában a buszfordulónál – épültek a kis intézmények. A településhez simulva, a kis kápolna közelében található a szép temető a Cziráky kriptával.

A 19. század végén, Börgönd közelében a Székesfehérvár – Pusztaszabolcs vonalon vasútállomás épült, a városhatártól 9 km-re, minden településtől távol, egy pusztaságon. Az épületek, felvételi épület, szolgálati lakás, vízház, bakterházak, korabeli típustervek szerint épültek. Építési koruk jelentős vasúttörténeti emlékei.

1863. II. katonai felmérés

1882. III. katonai felmérés

2000. Börgönd

III. 7/5. RÁCHEGY ÉS BÖRGÖND és külterülete védett örökségi értékei

A Ráchegy történelmének kezdete megegyezik az Öreghegy korai évszázadaival, hiszen annak déli nyúlványaként a „szőlőhegy” része volt.

A törökkorig fellelhető örökségi értékeket a régészeti munkarész részletesen ismerteti.

1826-ban, amikor Wüstinger József nyolc részre felosztotta a szőlőterületet, ezek egyike a Ráchegy volt. Már a legkorábbi térképek is arról tanúskodtak, hogy a Buda felől érkező országút ezt a területet elválasztotta a többitől. Ennek a résznek a különlegessége kezdettől a mára már felhagyott, de 2000-ben természeti védelmet kapott egykori aplitbánya, a Rácbánya, ami az öreghegyi kőbánya „kistestvére” tekinthető. A dűlőutak hálózata, a szőlőtelkek szövete itt is hasonló, vannak kicsik és nagyok is, akárcsak az országút túloldalán. Az útrendszert itt sem szabályos, elsősorban a markáns terepadottságokhoz igazodik. A Ráchegyen is sűrűn sorakoztak az utak mentén a kis présházak. A 19. század közepétől ezekbe is be-beköltöztek a „kintlakók” és a század vége felé a szőlő itt is kipusztult. A gazdagabb városi polgárok présházaiból nyaraló lett. A kőbánya pedig rendre szolgáltatva a fontos építőanyagot a kőben egyébként szegény városnak. Meg is látszik az eredménye az 1930-40-ben épült belvárosi házak homlokzatain.

A meghatározó nagy változás az 1940-es években történt, amikor a Ráchegyhez kelet felől simuló András-gyepen, a város legértékesebb termőföldjén, – központi, sőt birodalmi döntés alapján – telepítették le az ország egyik legjelentősebb hadiüzemét, az alumíniumgyárat. Akárcsak az Öreghegynek, a Ráchegynek is nagyvárosi fejlődést vizionált az akkori fejlesztési terv, azzal a különbséggel, hogy ez az Öreghegyen nem valósult meg. Itt viszont a nagyüzem vonzotta magához a munkáskezek számára a tömeges lakásépítést. Ezért, bár történelmük többszáz éven át hasonlóan alakult, mai arculatuk markánsan tükrözi ezt a különbséget. A hajdani szőlőhegy történelmi határától keletre fekvő, a nagyüzem által odavonzott lakótelep elrendezése a 1960-as évek tervezőasztalán dőlt el. A Ráchegyen azóta együtt él a többszáz éves dűlőutakkal megrajzolt kertváros, a szabályos kiosztású, múlt századi munkásnegyed és a nagyüzem vonzásában, egy kertészet helyén létrehozott szocialista lakótelep.

Egy híres ráchegyi kúria jellemző kortörténete:

Hajdanában a Ráchegy legnagyobb és egyik legszebb kertje a bánya szomszédságában a ciszterci rend tulajdonában volt. A híres paptanár Námessy Medárd a ráchegyi szőlőskertben tanította a botanikát, erre sokáig szívesen emlékeztek egykori diákjai. Az arborétumba illő parkban szép ház volt a bejáratánál timpanonnal, amelyet 4 oszlop tartott, korinthoszi oszlopfővel. 1945-ben a súlyos harcok során az épület erősen megsérült. 1948-ban a rendet feloszlatták, az iskolát és kertjét államosították. 2 évig használaton kívül volt, majd az alumíniumgyár üzemi legényszállásaként használták. 1955-ben felújították, ekkor 2 tantermes iskola lett. 1957-58-ban társadalmi munkában bővítették. Sokáig szeneskályhával fűtöttek. 1961-től a kistaludi gyerekek is bejártak. 1974-ben a gyereklétszám kinőtte az épületet. A régi kúriaépületet lebontották, a park fáit kivágták. Helyén új 12 tantermes iskola épült.

Ráchegyen nincs műemlékként számon tartott épület. A helyi védelem alatt álló örökségi értékek jegyzékében is csupán a Becskerek úti feszület szerepel.

Börgönddel kapcsolatban a külterületi vasútállomás – bár jelenleg is használaton kívüli – de örökségi értéknek tartott épületegyüttesét 2010-ben műemléki védelemre javasoltuk. Ez nem valósult meg. Börgönd belterülete esetében a korábban javasolt helyi értékvédelem sem lett eredményes.

E hatástanulmányban továbbra is mindkét fajta értékvédelemre teszünk javaslatokat.

III. 7/5.1.1. RÁCHEGY ÉS BÖRGÖND és külterülete régészeti lelőhelyek térképe

III. 7/5.1.1. RÁCHEGY ÉS BÖRGÖND és külterülete régészeti lelőhelyek térképe

III. 7/5.1.2. RÁCHEGY ÉS BÖRGÖND és külterülete régészeti lelőhelyek ismertetése

A. RÁCHEGY

1. ŐSKOR

Település

A Megyei Kórháznál vaskori szórványlelet szerepel a hivatalos nyilvántartásban, de erre vonatkozó jelentést a KÖH, a MNM és a SZIKM Adattára nem tartalmaz. Az adatbázisban megjelölt szakanyag nem releváns, mert nem erre a lelőhelyre (Kisfalud) vonatkozik. Az alábbi jelentések tartoznak ehhez a lelőhelyhez: Régészeti megfigyelés dokumentáció – Székesfehérvár, Seregélyesi út 3. (9198/1 hrsz.) Székesfehérvár, Seregélyesi út új belgyógyászati tömbhöz külső parkolók építése – II. ütem: K2 parkoló (Belegrai Tamás, 2020), Jelentés Székesfehérvár, K3 parkoló építése a MVP keretében megnevezésű beruházás munkálatai során végzett régészeti megfigyelésről (Romat Sándor, 2020). Mindkét megfigyelés negatív eredményt hozott, ezért nem megalapozott a lelőhely megléte.

Lelőhelyszám	Lelőhely-azonosító	Lelőhely neve	Jelenség	Lelőhely kora
205	28686	Megyei Kórház ¹	szórványlelet	őskor
Helyrajzi szám / HRSZ		9198/1, 9198/2, 9198/3		

Lelőhely védettsége:

A felsorolt lelőhely nem fokozottan vagy kiemelten védett.

Lelőhely állapota:

Közművekkel, építkezésekkel bolygatott terület.

B. BÖRGÖND

1. ŐSKOR

Erődítés

Börgöndtől délkeletre kb. 1 km-re a magaspartot széles, vízmosásos völgy szakítja meg, keskeny dombnyúlványt alakítva az itt kezdődő, hosszan elnyúló Szent László-hegy északnyugati végén, ahol egy bronzkori erődítmény található. Az elkeskenyedő dombnyúlványt egy mesterséges árok választja el a dombtető többi részétől. A nyúlvány északi vége alatt és a meredek keleti oldalában egy 1012 m széles terasz található. Az ároktól délre, a magasparton húzódó szántóföldön egy további, betemetett, széles ároknak a vonala is megfigyelhető, amely félkörívben fog át egy nagyobb területet, a földvár külső részét. A földvár teljes hossza kb. 100 m.

Lelőhelyszám	Lelőhely-azonosító	Lelőhely neve	Jelenség	Lelőhely kora
377	91095	Börgönd- (Szent) László-hegy	vár	őskor
Helyrajzi szám / HRSZ		020316, 020317/24		

Lelőhely védettsége:

A felsorolt lelőhely nem fokozottan vagy kiemelten védett.

Lelőhely állapota:

Mezőgazdasági műveléssel bolygatott terület.

III. 7/5.1.2. RÁCHEGY ÉS BÖRGÖND és külterülete régészeti lelőhelyek ismertetése

2. RÓMAI KOR

Település

1966-ban Börgöndpuszta belterületétől keletre, a vasútvonaltól 200 méterrel délre fekvő vi-
zenyős legelő területén csatornaásás során 2–3. századi kerámiatöredékeket és erős profilú
bronzfibulát találtak, de ennél több információval nem rendelkezünk.²

Lelőhelyszám	Lelőhely- azonosító	Lelőhely neve	Jelenség	Lelőhely kora
362	21681	Börgöndpuszta	település, temető	római kor, nép- vándorlaskor
Helyrajzi szám / HRSZ		14165,	14166	

Lelőhely védettsége:

A felsorolt lelőhely nem fokozottan vagy kiemelten védett.

Lelőhely állapota:

Közművekkel, építkezésekkel bolygatott terület.

3. NÉPVÁNDORLÁSKOR

Temető

Székesfehérvár–Börgöndpuszta egykori tanyaközpontjának területén (a mai Murvás út és a Fő
utca találkozásánál) egy késő avarkori temető terült el, amelynek feltárására 1960-ban került
sor Kralovánszky Alán vezetésével. Az ásatás során összesen 19 északnyugati–délkeleti tájo-
lású sír került kibontásra. Az elhunytak mellé az alábbi mellékleteket: fülbevalók, vaskések,
griffes-indás bronz övveretek, övcsatok, tyúk- és lúdtojások, valamint edények helyezték el.
A legtöbb temetkezésben juh alsó állkapcsa feküdt. (I. és II. tábla)

Lelőhelyszám	Lelőhely- azonosító	Lelőhely neve	Jelenség	Lelőhely kora
362	21681	Börgöndpuszta	település, temető	római kor, nép- vándorlaskor
Helyrajzi szám / HRSZ		14165,	14166	

Lelőhely védettsége:

A felsorolt lelőhely nem fokozottan vagy kiemelten védett.

Lelőhely állapota:

Közművekkel, építkezésekkel bolygatott terület.

4. KÖZÉPKOR

Település

1978-ban a Börgöndtől délkeletre fekvő Horgos-oldal nevezetű helyen 8–10 ház nyomát figyel-
ték meg. Törtköves és téglafal maradványok, valamint nagymennyiségű kályhaszem került
elő. A leletek alapján 14–16. százai településről lehet szó, de teljes feltárására nem került sor.³

III. 7/5.1.2. RÁCHEGY ÉS BÖRGÖND és külterülete régészeti lelőhelyek ismertetése

C. KÜLTERÜLETEN FEKVŐ TOVÁBBI LELŐHELYEK

1. ŐSKOR

Település

Lelőhelyszám	Lelőhely-azonosító	Lelőhely neve	Jelenség	Lelőhely kora
285	29193	Koldustelki-dűlő	település	őskor, középkor, kora újkor
Helyrajzi szám / HRSZ		020252		
286	29194	Alájárok	település	őskor
Helyrajzi szám / HRSZ		020348/8, 020348/9, 020348/10, 020348/11		

Lelőhelyek védeltsége:

A felsorolt lelőhelyek közül egyik sem fokozottan vagy kiemelten védett.

Lelőhelyek állapota:

Mezőgazdasági műveléssel bolygatott terület.

Temető

2017-ben a 7. sz. főúttól délre, az Alba Ipari Park irányában, a 020262/25 hrsz.-ú ingatlanon egy közel 12 méteres átmérőjű halomsír került elő, melynek belsejében két sír alakítottak ki. A korábbi egy csontvázas temetkezés volt. Bebandázsolták az elhunytat, de koporsóra, sírládjára utaló nyom nem került elő. Valószínűleg halotti ágyon feketett. Felette máglyát égettek el, mely rászakadt az elhunyttra, megégetve a felső testét. A temetkezés sírgödrének (190×118 cm, mélysége: 10–16 cm) szélén faszén- és mésznyomok voltak. A koponyától jobbra/északra két edény helyezkedett el. Az egyik vörös, korongolt fazék, melynek pereme kihajló, elvékonyodó, kissé megsérült. A másik szürkére égett, korongolt, bikónikus edény, mely összeroppant a föld súlya alatt. Mellette több állatsont hevert. A jobb kézfeje mellől, a hamus rétegből egy kis átfúrt bronztárgy került elő. A jobb combcsontjánál egy kis vaspánt és a bal medencecsontja alatt egy ezüst (?) karika volt. Valószínűleg késő vaskori kelta temetkezésről (i. e. 4. század–1. század) van szó.(III. tábla 1. kép) A felette húzódo temetkezés római kori volt.

Lelőhelyszám	Lelőhely-azonosító	Lelőhely neve	Jelenség	Lelőhely kora
379	92545	András-gyep	temető	őskor, római kor
Helyrajzi szám / HRSZ		020262/23, 020262/25, 14447		

Lelőhely védeltsége:

A felsorolt lelőhely nem fokozottan vagy kiemelten védett.

Lelőhely állapota:

Mezőgazdasági műveléssel bolygatott terület.

III. 7/5.1.2. RÁCHEGY ÉS BÖRGÖND és külterülete régészeti lelőhelyek ismertetése

2. RÓMAI KOR

Település

Lelőhelyszám	Lelőhely-azonosító	Lelőhely neve	Jelenség	Lelőhely kora
255	29163	Kisfalud-Alsómajor	település	római kor, középkor
Helyrajzi szám / HRSZ		0159, 0160, 020246/1, 020247, 020248, 020249,		
378	92173	Tanya-halmi-dűlő	település	római kor
Helyrajzi szám / HRSZ		020304, 020305, 030/1, 031		

Lelőhelyek védeltsége:

A felsorolt lelőhelyek közül egyik sem fokozottan vagy kiemelten védett.

Lelőhelyek állapota:

Mezőgazdasági műveléssel bolygatott terület.

Temető

2017-ben a 7. sz. főúttól délre, az Alba Ipari Park irányában, a 020262/25 hrsz.-ú ingatlanon egy közel 12 méteres átmérőjű halomsír került elő, melynek belsejében két sírt alakítottak ki. A halmot középen északnyugat-délkelet irányú, valószínűleg vízelvezető árok vágta át, melytől nyugatra egy téglalap alakú, lekerekített sarkú sírfolt mutatkozott. A betöltéséből két római kori edényrészlet (vörös, lekerekített szélű perem-, szürke, hornyolt oldaltöredék) került elő. Az objektum nyugati felében egy négyszögletes gödör mutatkozott, mely az eredeti sír (70×64 cm) lehetett, alján a megégett urna nyomával és a keleti fele a rablógödör. (III. tábla 2. kép)

Lelőhelyszám	Lelőhely-azonosító	Lelőhely neve	Jelenség	Lelőhely kora
379	92545	András-gyep	temető	őskor, római kor
Helyrajzi szám / HRSZ		020262/23, 020262/25, 14447		

Lelőhely védeltsége:

A felsorolt lelőhely nem fokozottan vagy kiemelten védett.

Lelőhely állapota:

Mezőgazdasági műveléssel bolygatott terület.

3. KÖZÉPKOR

Település

Lelőhelyszám	Lelőhely-azonosító	Lelőhely neve	Jelenség	Lelőhely kora
255	29163	Kisfalud-Alsómajor	település	római kor, középkor
Helyrajzi szám / HRSZ		0159, 0160, 020246/1, 020247, 020248, 020249		
285	29193	Koldustelki-dűlő	település	őskor, középkor, kora újkor
Helyrajzi szám / HRSZ		020252		

III. 7/5.1.2. RÁCHEGY ÉS BÖRGÖND és külterülete régészeti lelőhelyek ismertetése

Lelőhelyek védettsége:

A felsorolt lelőhelyek közül egyik sem fokozottan vagy kiemelten védett.

Lelőhelyek állapota:

Mezőgazdasági műveléssel bolygatott terület.

4. KORA ÚJKOR

Település

Lelőhelyszám	Lelőhely-azonosító	Lelőhely neve	Jelenség	Lelőhely kora
285	29193	Koldustelki-dűlő	település	őskor, középkor, kora újkor
Helyrajzi szám / HRSZ		020252		

Lelőhely védettsége:

A felsorolt lelőhely nem fokozottan vagy kiemelten védett.

Lelőhely állapota:

Mezőgazdasági műveléssel bolygatott terület.

JEGYZETEK

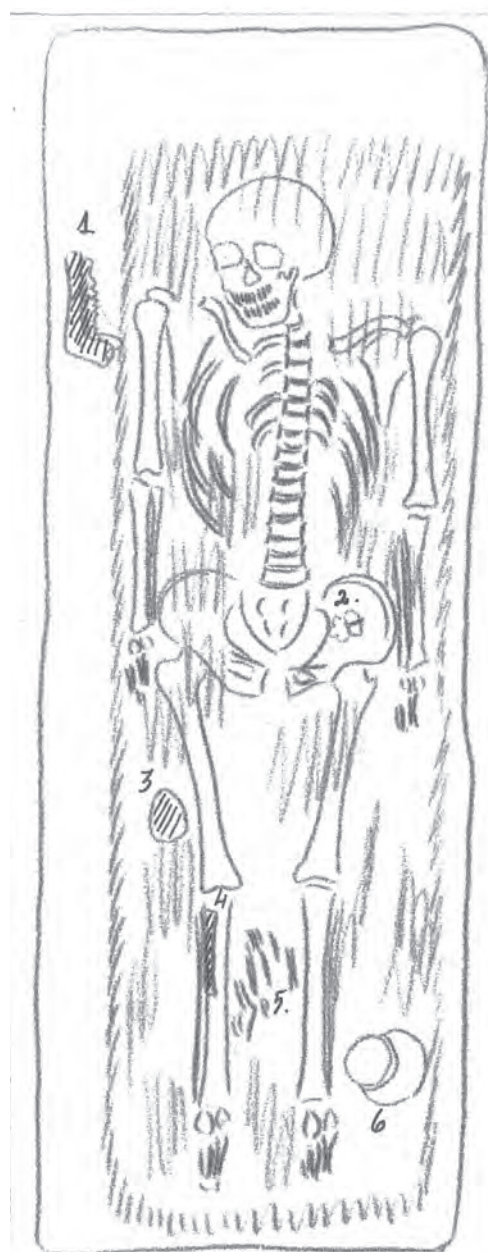
- 1 A közhiteles lelőhelynyilvántartásban a lelőhelyhez kapcsolódó szakanyag megjelölésének korrekciója szükséges.
- 2 A SZIKM Adattárában elérhető dokumentáció kizárólag egy kézi alaprajzot tartalmaz, melynek alapján nem azonosítható a terület. A feltételezett részen lelőhely nincs jelölve.
- 3 Nem lehet pontosan beazonosítani a lelőhelyet, ezért azonosítóval sem rendelkezik.

III. 7/5.1.2. RÁCHEGY ÉS BÖRGÖND és külterülete régészeti lelőhelyek ismertetése

I. TÁBLA

Bákozd-Börgönd puszta.

6. sir.

Férfi /mat,/
Bolygatatlan
M:148
SZ:68
H:200
Vázhossz:153
Jó fentartásu váz
ÉÉNY-DDK /39°0' /
Teljes váz

Alkarcsontok a váz tengelyével párhuzamosan.

Fakoporsó nyomok a csontok felett és alatt /60 x 180 cm/

Mellékletek:

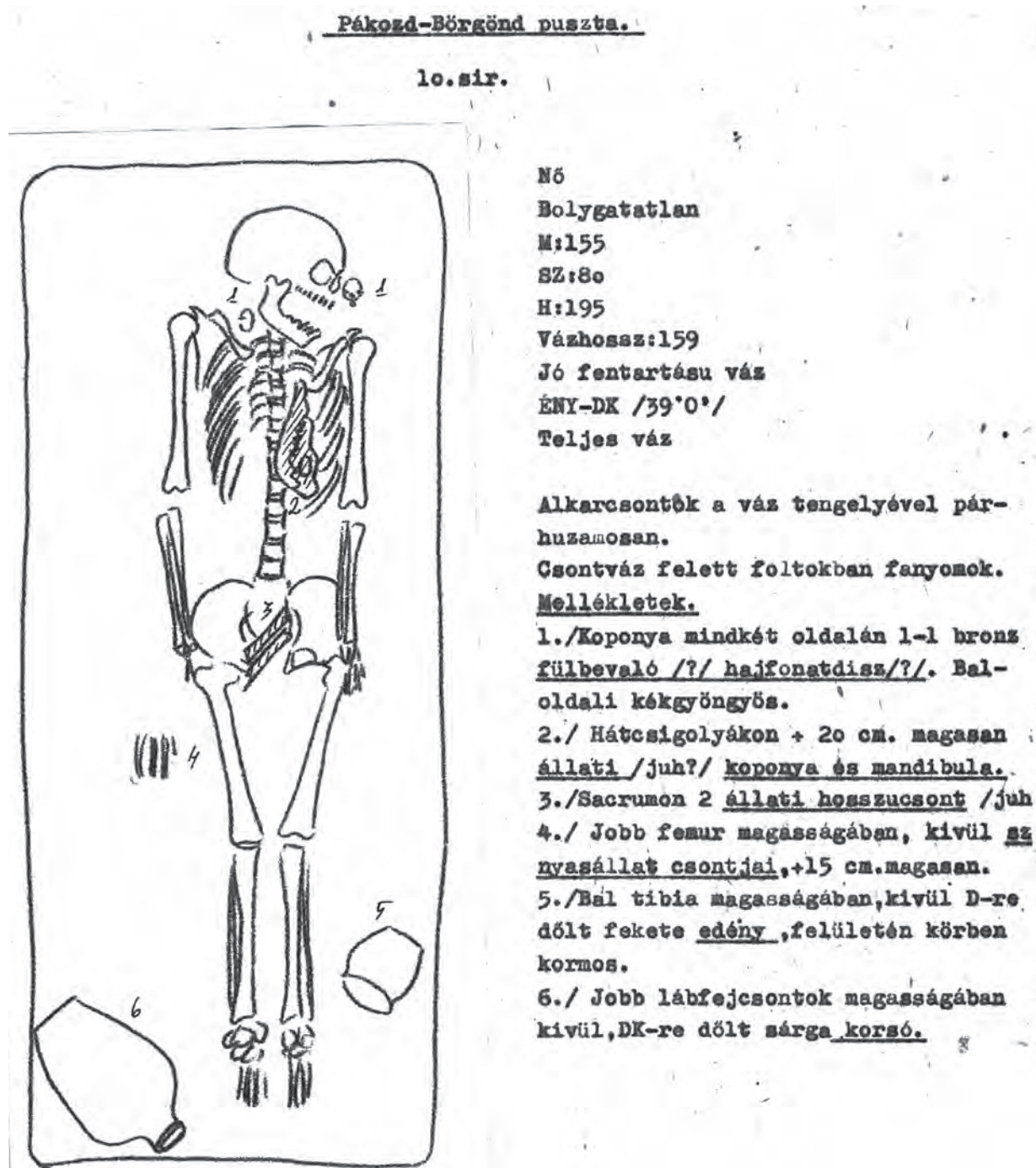
- 1./ Jobb caput humeri mellett kívül - 140 mélyen állati mandibula /malac?/, a fakoporsón kívül.
- 2./ Bal medencelapáton bronzcsat, tövissel az alkarcsontok felé.
- 3./ Jobb femur magasságában kívül ludtojtás.
- 4./ Jobb tibián rajta állati hosszucsont /juh?/.
- 5./ Két tibia között szárnyasállat teljes csontváza.
- 6./ Bal tibia magasságában, kívül álló edény, felülete körben kormos.

1. kép: Avar kori temetkezés. Forrás: SZIKM Adattár

III. 7/5.1.2. RÁCHEGY ÉS BÖRGÖND és külterülete régészeti lelőhelyek ismertetése

II. TÁBLA

1. kép: Avar kori temetkezés. Forrás: SZIKM Adattár

III. 7/5.1.2. RÁCHEGY ÉS BÖRGÖND és külterülete régészeti lelőhelyek ismertetése

III. TÁBLA

1. kép: Kelta halomsíros temetkezés.
Forrás: SZIKM

2. kép: Rabolt római kori urnasír. Forrás: SZIKM

III. 7/5.3. RÁCHEGY, BÖRGÖND és külterülete helyi védett építészeti örökségi értékek

A mai Ráchegy városrész több, egymástól területileg lehatárolható, karakter és kor szempontjából is elkülönülő beépített területrészből áll.

A terület történelmi magja a Budai út és Adonyi út között kialakult szeletnek a Zentai és Zombori út által közrefogott része a hajdani szőlőhegy, „Rátz-hegy”. Utcahálózatát alapvetően a történelmi szőlőhegyi telekszerkezet határozta meg, amelyet legkorábbi térképi ábrázolásként az 1829-es Wüstringer féle felmérésen lehet nyomon követni. A látszólag szabálytalannak tűnő dűlőrendszer feltehetően úgy alakult ki, ahogy az az ősi domborzatnak és a több évszázados szőlőkultúrának megfelelt. A Rácbánya területe már a legkorábbi ábrázolásoknál is kitűnik.

Ez a rendszer az idők folyamán a megállíthatatlan kintlakás miatt idővel lakóterületté minősült át, melyet a múlt század huszas éveiben vontak belterületbe.

A folyamat érzékeltetésére mellékeljük az 1882-es II. katonai felmérésre vetített mai útrendszer és tömbszerkezet viszonyát.

A Zentai úttól nyugatra, a Kikindai útig terjedő részen a Budai út mentén korábban létrejött, a 19. század elején már ábrázolt „szőlőhegyi” sáv mögött viszonylag egyenletes úthálózat és telekosztás jött létre a 20. század elején.

A hajdani szőlőhegy utcaképei tükrözik a kétszáz év alatti fejlődés folyamatát, a mai összkép alapvetően modern kertvárosi, a szőlőhegyi múlt több-kevesebb látható jelével. Néhány éve még a Ráchegy építészeti képét döntően a hatvanas években épült sátozott házak határozták meg, amelyeknél a homlokzatok egyénítésére vakolatdíszítéssel és a veranda kialakításával nyílt mód. A mai összképben egyre jelentősebb súllyal jelennek meg a legfrissebb divatú, de a hagyományos Ráchegyhez kevésbé kötődő, bonyolult tömegű, a köznyelvben mediterránként elnevezett színes házak.

Ráchegy legnagyobb része lakóterület, ezen belül három eltérő karakter jelenik meg:

- a többszáz éves történelmi Ráchegy,
- a Budai úti munkáslakások 100–120 éve fejlődő környéke és
- a II. világháború után kiépült Köfém lakótelep.

Eltérő telekszerkezetüket történelmi sajátosságaik határozták meg. Ilyen az organikus folyamattal, történelmileg kialakult, szőlőhegyi dűlőutakkal megrajzolt kertváros, vagy a szabályos kiosztású, múlt századi munkásnegyed és a nagyüzem vonzásában egy kertészet helyén létrehozott szocialista lakótelep.

III. 7/5.3. RÁCHEGY, BÖRGÖND és külterülete helyi védett építészeti örökségi értékek

A családházak övezetekben általában oldalhatáron álló, helyenként szabadonálló építési mód, míg a nagyobb társasházi telkeken a telek belseje felé nyúló sorházas elrendezés tapasztalható. Ikerházas építést a 60-as években valósították meg a Becskereki, Melencei utca és Adonyi út egyforma apró telkein.

Akár a történelmi Ráchegyen, akár a Budai út menti fiatalabb részekben is nyomon követhető a mai épületállományon a fejlődés folyamata: szőlőhegyi építmények – hosszúházak – beforduló homlokzatú polgárház – kockaház – az utóbbi évtizedek családi házai.

E tanulmány fotóanyaga az utcákon sétálva, közterületről készült, tehát nem tartalmazhatja azokat az egykori szőlőhegyi építményeket, présházakat, pincéket, melyek az újabb építésű családi házak takarásában ma is megtalálhatók. Ezek feltárására komplex építészettörténeti kutatás szükséges, mint azt a tanulmány 6./ *Öreghegy, Kisfalud, Csala*. kötetében is javasoltuk. Az Öreghegy építészeti fejlődéséhez hasonlóan itt is megtalálhatók a 19–20. századfordulós villaépítészet szerény nyomai a Fiskális út folytatását jelentő Zentai út környezetében.

A bemutatott régi épületek listája természetesen nem teljes. Azt kívánja érzékeltetni, hogy bármennyire megváltozott az épületállomány a II. világháború óta, amely átalakulás főleg az utóbbi 20 évben kapott új lendületet, a hajdani szőlőhegyi korszak régi épületei még mindig fellelhetők.

Ez a többszáz éves településszerkezeti hagyomány – jelen állapotában is – a Ráchegy területének legértékesebb örökségi eleme.

III. 7/5.3. RÁCHEGY, BÖRGÖND és külterülete helyi védett építészeti örökségi értékek

A történelmi Ráchegy területén kevés közintézmény található, ezek viszont az utcakép egyedi elemeivé váltak.

A mai Zentai úti általános iskola visszafogott, szerény megjelenésével és az udvar gazdag faállományával szinte alig észrevehetően azonosult a tájjal. Elődje az egykor a ciszterci rend tulajdonában lévő, később államosított szőlőskert területén, a világháborúban súlyosan megsérült kúriaépületben működött, mely előtte 5 évig az alumíniumgyár legényszállása volt. 1974-ben végleg lebontották a nyaralót és helyén épült a mai iskola.

Az új református templom kedvező helyszín választással, dekoratív külsejével már messziről meghatározó jelként hat. A Budai út mentén épült Szigeti Gyula székesfehérvári építész terve alapján, 1994-ben szentelték fel. A telek, amely benyúlik a festői Rácbányáig, a 20. század elején dr. Kaltenecker Viktor felsőházi tag kertje volt, ahova a külföldi útjairól hozott nemes fákat telepített. A II. világháború után egy utépítő vállalat depóniatelepe volt. 1972-ben az elhanyagolt állapotban, aszfalttörmelékkel teli területet rendezték és itt állították fel Rétfalvi Sándor stilizált, pecsétet ábrázoló emlékművét az Aranybulla kihirdetésének 750. évfordulójára. Az emlékművet 1990-ben áthelyezték a Csúcsos-hegyre, és ezt az ingatlant a Református Egyház kapta meg cseretelekként, templomépítés céljára. A helykijelölés az akkori városi főépítésznek, Sztanekné dr. Apai Gabriellának is érdeme. Az új templomépület 2007-ben megkapta Székesfehérvár Építőipari Nívódíját.

Fotó: Szigeti Gyula

A történelmi Ráchegy kertes övezetben szerkezetileg idegen testként jelentkezik a Berkes lakótelep, amely a tömbbelsőt elfoglalva a Zimonyi utcáról nyílik.

A történelmi „rátz-hegyi” karaktertől szerkezetileg és látványban is alapvetően idegen testként jelentkeznek a nagyüzemhez kapcsolt, beékelődő beruházások léptékben, mint a kétszintes panelházakból álló Berkes lakótelep és a sportcsarnok.

A múlt század eleji munkásnegyed kialakítása ettől nyugatra, a város felé eső, a Zentai utcától a Kikindai utcáig terjedő területen, szabályos, mérnöki jellegű osztás eredménye. Ezt a területet osztja ketté az 1970-es években elkészült Seregélyesi út – Kadocsa utca 4 sávós „elkerülő út”, az országos 8-as számú főközlekedési út kezdete. A korábbi csecsemőotthon a fák között megbújó, alacsony, tagolt tömegével, építészeti külsejével az ideiglenesség látszatát kelti, mellette a szárba

III. 7/5.3. RÁCHEGY, BÖRGÖND és külterülete helyi védett építészeti örökségi értékek

szökkent (tízszintes) nővérszálló egymagában magasodik ki a szinte provinciális jellegű épített környezete fölé.

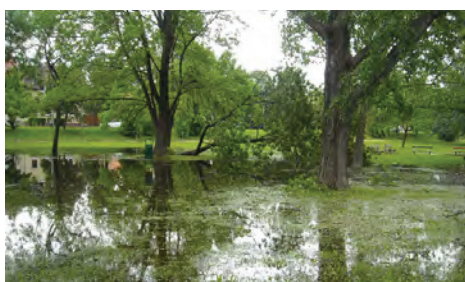
Tovább haladva nyugat felé a kórházi tömb önálló egyiséget jelent. Az egészségügyi intézmények városképi megjelenését meghatározza a gazdag faállomány, ezzel szinte beleolvadnak az Aszalvölgyi árok túloldalán lévő zöldterületbe.

A csalai Kégl György földbirtokos 1897-ben tett nagylelkű adományt, 200.000 aranykoronát ajánlott fel egy új kórház létesítésére. A város a Halesz (Erzsébet) ligettel szemben a Seregélyesi úton e célra ingyen telket adományozott. A Fejér Megyei Szent György Kórház 1900 végére épült fel a vizivárosi oldalon.

Az Aszalvölgyi-árok keleti partján található kórházi ideg-, és elmeosztály kialakulása összefügg a megyei kórház történetével. 1908-ban Grünfeld Jakab nagybirtokos 50.000 korona alapítványt tett egy tüdőszanatórium felépítésére. A város ismét ingyen telekkel járult hozzá, a kórház közvetlen szomszédságában lévő kis fenyőerdőt adományozta. Az intézmény felépítését 1913-ra fejezték be, az adományozó leányáról Lujza-szanatóriumnak nevezték el. A világháborús sérülések és a későbbi méltatlan használat után az elhanyagolt épületet fokozatosan tudták csak helyrehozni, véglegesen 1956-ban nyílt meg. dr. Mezei Béla főorvos évtizedekig tartó vezetésével és máig az Ideg-, és Elmeosztály központi épülete.

Az egykori Lujza szanatórium várostörténeti és építészeti jelentősége, valamint a hajdani adományozás ténye miatt örökségi értéket képvisel, összhangban a Seregélyesi út túloldalán, a Viziváros területén megépült régi gyógyászati épületekkel.

A városrész keleti csücske a ma város közkedvelt HALESZ-parkja. 1839-ben ültették az első facsemetéket a rossz minőségű, homokos, városi területre. Ápolásukra és öntözésükre külön csősz fogadtak. A park neve is onnan ered, hogy a helybéli lakosok nem fűztek túl sok reményt a betelepítéséhez, nem hitték, hogy a csemeték valaha is megerednek. Ez a mondás járta köreikben: "Ha lesz, fa lesz". Erzsébet királyné 1898-ban történt tragikus halálát követően még abban az évben Darányi Ignác felhívására országos méretű sikeres akció bontakozott ki, a településeken „Erzsébet királyné ligeteket” létesítettek és emlékfákat ültettek, országsszerte közel 3 millió Erzsébet-fát, cserjét. Székesfehérvárnak évtizedeken át a Halesz volt az Erzsébet-ligetje. A mélyfekvésű területet még az utóbbi évtizedekben is elárasztotta a belvíz. Mára korszerű, igényes rekreációs területté fejlesztették.

Forrás: <https://fmc.hu/>

III. 7/5.3. RÁCHEGY, BÖRGÖND és külterülete helyi védett építészeti örökségi értékek

A történelmi Ráchegytől keletre, a hajdani kertészet és András-gyep területén az 1940-es évek hadiipari nagyberuházása, az alumíniumgyár – később KÖFÉM – hozott alapvető változást. Az iparfejlesztés és városrendezés összekapcsolásának szemléletes példaként valósult meg a nagyüzem környezetének kialakítása. melynek épületei a lakótelepen és munkásszállókon kívül az orvosi rendelő, a sportcsarnok, kultúrház és az Alumíniumipari Múzeum.

A Zombori úttól keletre fekvő, a nagyüzem által idevonzott lakótelep elrendezése a 1960-as évek tervezőasztalán dőlt el.

A Zombori út emeletes munkásházai katonás rendben sorakoznak fel az út mentén. A KÖFÉM lakótelep úszókertes kialakítású, a fehérvári lakótelepek átlagánál jelentősebb zöldterületi gazdagsággal. A terület üzem felőli oldalán lakossági ellátó és sportintézmények, munkásszállók épültek. A KÖFÉM lakótelep összképében a pontházak ritmusa a Budai úton kifejezetten kellemes látvány. Az egész területre jótékony hatást fejt ki a fehérvári lakótelepeknél szokatlan, jelentős nagyságú, fás zöldterület. A „toronyszálló” tömege a város több magaspontjáról nézve is feltűnő jelenség.

Az épületek tervezésében neves tervezők is közreműködtek.

1959–63 között megépült a nagyüzem Szélesszalag hengermű gyártócsarnoka, tervezői Farkas Ipoly (1924–2014), Menyhárd István (1912–1969), Semsey Lajos (1920–2002) 1961-ban együtt kaptak Ybl-díjat a monumentális csarnok héjszerkezetéért.

A több mint 600 m hosszú csarnoképület helyszínen készült vasbeton szerkezete igazi mérnöki alkotás. Alapozása, szerkezeti méretei, az alkalmazott építéstechnológia, műszaki megoldások igen figyelemre méltóak. Megvalósítása a mai technikai lehetőségek birtokában is komoly kihívás lenne. A 30 méter feszítávolságot lefedő íves vasbeton héjszerkezet mindössze 6 cm vastagságú. Építészetileg jól megoldott a 48.000 m² csarnokterület bevilágítása, szellőztetése a héjelemek közötti sávokkal. A 75 tonnás daruk szerkezetét, valamint a héjszerkezetet tartó vasbeton pillérkombináció igen logikusan szerkesztett. Az elmúlt évtizedekben lezajlott gyártástechnológiai változásokat problémamentesen fogadta a csarnokszerkezet.

A csarnoképület elnyerte 2007-ben elnyerte Fejér Megyei Építőipari Nívódíjat.

Fotók: Borbély Béla

III. 7/5.3. RÁCHEGY, BÖRGÖND és külterülete helyi védett építészeti örökségi értékek

V. Spiró Éva (1926–1980) 1969-ben lett Ybl-díjas. Terve szerint épült 1968-ban az 500 fős munkásszálló a csatlakozó földszintes vendéglátó és kereskedelmi egységekkel és a készenléti lakótelep.

A művelődési ház 1968-ban épült Kévés György (1935–) terve szerint, 1990-ben felújították. Kévés 1973-ban kapott Ybl-díjat.

Az üzemterület portáját is jelentő hosszú központi irodaépület és labor 1964–1968-ban készült Farkas Ipoly és Kévés György terve alapján.

Az építési korukat igényes, magas színvonalú építészeti eszközökkel képviselő fenti épületek ipartörténethez kapcsolódó örökségi értéket képviselnek.

Az egykori alumíniumgyárból 1941-ben alakult meg Székesfehérvári Könnyűfémű. Mai jogutódja több vállalatra tagolt. Mindegyik cég ugyanazon a telephelyen működik, de a tulajdonosi kör már teljesen különböző.

A városrész déli és keleti részén az ezredforduló óta hatalmas területen fejlődik az Alba Ipari Zóna és a Déli Ipari Park. Ezek épületállományának örökségi elemzése majd csak a jövő évszázadban lesz aktuális.

III. 7/5.3. RÁCHEGY, BÖRGÖND és külterülete helyi védett építészeti örökségi értékek

Börgönd a városrészhez tartozó külterület keleti végében alakult ki a néhány házból álló börgöndi pusztabirtokból, mely 1730 óta a gróf Cziráky család tulajdonában volt. A település elemi iskolája 1871-ben épült. A mai településszerkezet a 18. században kialakuló majorsági, majd a 20. században kifejlődő falusias utcahálózatra épül. Lakóterület, a hagyomány szerint kialakult csuklópontokban – a kápolna körül, ill. a főutca hajlatában – intézmény lehetőségével. Családház, kertes jelleg, egyenletes kiosztású szalagtelkes rendszerrel. Börgönd organikus fejlődést tükrözve egyenletes, harmonikus látványt nyújt. A néhány régebbi, majorsági falusias épülettípus megtartása mellett az új építések túlsúlya következtében fiatalos, friss benyomást kelt. A városközponttól 10 km távolságban fekvő külterületi lakott részt 1988-ban csatolták a város közigazgatási területéhez.

A **Páduai Szent Antal kápolna**, a település legfontosabb építészeti jellegzetessége. 1920-ban emeltetett, örökségi értéket képvisel.

Ettől nyugatabbra található a **temető**, melyet még a Cziráky-család alapított. Bejárata rendkívül impozáns, egy hosszú sétány magasnövésű örökzöldekből álló „zöld fallal” kísérvé. Az út tengelyében egy növényzettel körbeölelt magaslaton található a grófi család sírkertje. A temető is Börgönd örökségi értékét jelenti.

Az **uradalmi épületegyüttes egyetlen megmaradt épülete** – öröksége –, a település közepében álló volt ÁFÉSZ italbolt, ma magántulajdonban lévő raktár.

A **börgöndi vasútállomás épületegyüttese** a MÁV 44. számú Székesfehérvár-Pusztaszabolcs vonalán található, a városhatártól 9, Börgöndpusztától 4, a repülőtérrel 1 km-re, egy pusztaságon. Az épületek, felvételi épület, szolgálati lakás, vízház, bakterházak, típustervek szerint épültek, különböző korokban. Vasúttörténeti örökségi értéket képvisel.

III. 7/5.3.2. RÁCHEGY, BÖRGÖND és külterülete helyi védett értékek ismertetése

Ebben a hatástanulmányban a „7. RÁCHEGY, BÖRGÖND és külterülete” városrész fogalma a történelmi Ráche gy kibővített területét jelenti a 2010-es előzményekhez képest. Tíz évvel ezelőtt külön városrészként készült az elemzés Börgönd és környékéről, a KÖFÉM, ALBA Ipari Zóna és környékéről. Az időközben – 2017-ben – elkészült Székesfehérvár Településképi Arculati Kézikönyve a korábbtól eltérő felosztásban tárgyalta a város teljes bel-, és külterületét. Most ezt a rendszert folytatva készülnek a megnövekedett területről az elemzések, értékelések, így a helyi védelem alatt álló örökségi elemek felsorolása és a javaslatok a további védelem alá helyezésre is.

A már helyi védelem alatt álló örökségi elemek a történelmi Ráche gy területén:

BECSKEREKI ÉS BÁNÁTI UTCA SAROK, KÖZTERÜLET HRSZ: 9612/3

ÚTMENTI KERESZT

RH

A város területén fellelhető egyik legrégebbi mészkőfeszületet 1827-ben állították, felújították 1881-ben.

SZABADKAI UTCA ÉS SEREGÉLYESI ÚT SAROK, KÖZTERÜLET

ÚTMENTI KERESZT

RH

A mészkőfeszületet 1883-ban állították, felújították 2001-ben. Felirata: „ISTEN DICSŐSÉGÉRE EMLETTÉK CSIZMADIA JÁNOS ÉS NEJE NAGY ANNA 1883”

HALESZ PARK

AZ 1849-ES HŐSÖK EMLÉKOSZLOPA

RH

A vértanú emlékoszlopot 1898-ban emelték az 1849. évi „haleszi felkelés” után az osztrákok által kivégzett 6 fehérvári polgár emlékére. Hübner Andrást, Havelka Ferencet, Varga Mihályt, Gánts Pált, Kuczka Mihályt és Ujtcz Gáspárt 1849. augusztus 10-én fogták el, majd 14-én Pesten az Újépületben végeztek ki. Az emlékü egy gránit oszloptörzs, mely a Nagyboldogasszony-bazilika kövei közül származott, amit babérkoszorúval díszített dór oszloppá alakítottak, tetejét egy sima lappal fedték. Tervezte Havranek Ferenc építész, készítette apja, id. Havranek Antal kőfaragó. Erre került fel 1910-ben Bory Jenő lelancolt turulmadarat ábrázoló bronzszobra. Az emlékoszlopot 1945-ben ledöntötték, 1948-ban újra felállították.

A 2010-ben külön városrészként kezelt Börgönd és a KÖFÉM, ALBA Ipari Zóna területén nincs helyi védelem alatt álló örökségi elem.

Megjegyzés:

Székesfehérvár Megyei Jogú Város Önkormányzat Közgyűlése 35/2000 (XI.22.) önkormányzati rendeletében a ráche gyi Aplitbánya geológiai rétegsorának helyi védetté nyilvánításáról döntött.

III. 7/5.3.3. RÁCHEGY, BÖRGÖND és külterülete helyi védelemre javasolt értékek

A./ HELYI EGYEDI VÉDELEM

SEREGÉLYESI ÚT

HRSZ: 9198/3

SZENT GYÖRGY KÓRHÁZ PSZICHIÁTRIAI OSZTÁLYÁNAK FŐÉPÜLETE

1908-ban Grünfeld Jakab nagybirtokos 50.000 korona alapítványt tett egy tüdőszanatórium felépítésére. A város ingyen telekkel járult hozzá, az Aszalvölgyi árok keleti partján lévő kis fenyőerdőt adományozta. Az intézmény felépítését 1913-ra fejezték be, az adományozó leányáról Lujza -Szanatóriumnak nevezték el. 1956 óta a kórház pszichiátriai épülete.

A 113 éves épület várostörténeti jelentősége és építészeti kvalitásai, valamint a hajdani nagylelkű adományozás ténye miatt fontos épített örökségi értéket képvisel. Helyi egyedi védelme javasolt, összhangban az út túloldalán, a Vizivároshoz tartozó kórházi területen már helyi védelem alatt álló, régi gyógyászati épületekkel. A védelem célja az építészeti értékek változatlan megőrzése egy esetleges felújítás esetén.

VERSECI UTCA 1-15.

HRSZ:

KÖFÉM SZÉLESSZALAG HENGERMŰ GYÁRTÓCSARNOKA

1959-63 között épült, tervezői - Farkas Ipoly építész, Menyhárd István konstruktőr, Semsey Lajos technológus (IPARTERV) - 1961-ban együtt kaptak Ybl-díjat a monumentális csarnok héjszerkezetéért. A több mint 600 m hosszú csarnoképület helyszínen készült vasbeton szerkezete igazi mérnöki alkotás. Még 60 év elmúltával is újszerűnek, bravúrosnak minősíthető szerkezetéért, építészeti megoldásaiért ipartörténeti örökségi értéket képvisel, helyi egyedi védelme javasolt. A védelem célja az utókor tisztelete az egykor a megvalósításban közreműködőknek.

VERSECI UTCA 1-15.

HRSZ:

VOLT KÖFÉM KÖZPONTI IRODAÉPÜLET ÉS LABOR

Az üzemterület portáját is jelentő hosszú központi épület 1964-1968-ban készült Farkas Ipoly és Kévés György építészek terve alapján. Építési korát képviselő, jóarányú, igényes funkcionalista épület. Építészeti különlegessége a saját korában újszerű „Fém munkás” szerkezetű függőnyfal a homlokzatokon, amit a laboratóriumi funkció szigorú követelményeinek is megfelelően oldottak meg. A bútűfalakon nyerstégla burkolat készült.

Az építési korát igényes, magas színvonalú építészeti eszközökkel képviselő épület az ipartörténethez kapcsolódó örökségi értéket képvisel, helyi egyedi védelme javasolt. A védelem célja az építészeti értékek változatlan megőrzése egy esetleges felújítás esetén.

VERSECI UTCA 1-15.

HRSZ:

KÖFÉM OKTATÁSI ÉS KÖZMŰVELŐDÉSI KÖZPONT

Az épület eredetileg a nagyüzem étterme és konyhájaként készült 1968-ban Kévés György építész (IPARTERV) terve alapján. 1990-ben bővítették és felújították művelődési ház céljára.

Az építési korát igényes, magas színvonalú építészeti eszközökkel képviselő épület a későbbi bővítés és funkcióváltás mellett is az ipartörténethez kapcsolódó örökségi értéket képvisel, helyi egyedi védelme javasolt. A védelem célja az építészeti értékek változatlan megőrzése egy esetleges felújítás esetén.

KÖFÉM LAKÓTELEP 1.

HRSZ:

VOLT KÖFÉM MUNKÁSSZÁLLÓ ÉPÜLETEGYÜTTÉSE

V. Spiró Éva terve szerint épült 1968-ban az 500 fős munkásszálló a csatlakozó földszintes vendéglátó és kereskedelmi egységekkel. A 10 szintes hasáb alakú tömeg minden irányban elegáns homlokzati arányokkal rendelkezik. Az épület ma is lakófunkciót szolgál ki.

Az építési korát igényes, magas színvonalú építészeti eszközökkel képviselő épület az ipartörténethez kapcsolódó örökségi értéket képvisel, helyi egyedi védelme javasolt. A védelem célja az építészeti értékek változatlan megőrzése egy esetleges felújítás esetén.

III. 7/5.3.3. RÁCHEGY, BÖRGÖND és külterülete helyi védelemre javasolt értékek

BÖRGÖND, FŐ UTCA 12.

HRSZ: 14102/1

PÁDUAI SZENT ANTAL KÁPOLNA

1920-ban az felesége Cziráky Antalné Esterházy Alice grófnőt emlékére emeltette a kápolnát a gróf. Egyhajós terű, a homlokzatán pilaszteres tagolás, a félköríves kapu fölött pajzs alakú címer és korona. Koronázó párkánya fölött az oromfal szögletesen, kisméretű harangfallal zárul. A kápolna mellett felirat, évszám nélküli kőfeszület áll, nemrég felújították.

A kápolna helytörténeti és építészeti örökségi értéket képvisel, helyi egyedi védelme javasolt.

BÖRGÖND, FŐ UTCA

HRSZ: 020293/4

TEMETŐ

Az 1700-as évek közepén a Cziráky család alapította a temetőhelyet, körben beültetve lombos fákkal, örökzöld bokrokkal. A fasor tengelyében egy magaslaton található a grófi család sírkertje, (Károly János 1899-ben említést tesz Börgönd szép temetőjéről és a benne lévő kriptáról.) A mögötte lévő ligetes dombos rész a régebbi temetői rész, néhány összetört, hiányos, eldőlt régi kő-síremléssel.

A temető történelmi, helytörténeti és építészeti örökségi értéket képvisel, helyi védelme javasolt.

BÖRGÖND, KÖZTÁRSASÁG UTCA 19/C

HRSZ: 14127/1

EGYKORI URADALMI ÉPÜLET

A kis település központjában áll az egyszerű, téglalap alakú, kontyolt nyeregtetős épület az egykori jól szervezett Cziráky uradalom egyetlen mára megmaradt épülete. A korábbi években ÁFÉSZ italbolt volt, később magántulajdonba került. Ma raktár. Felújítása rendkívül időszerű. Története és kedvezőhelyszíne eredete miatt rendkívül alkalmas lenne közcélú használatra.

Az épület helytörténeti örökségi értéke miatt helyi egyedi védelemre javasolt.

BÖRGÖND, KÜLTERÜLET

HRSZ:

VASÚTÁLLOMÁS ÉPÜLETEGYÜTTESE

A vasútállomás épületegyüttese a Székesfehérvár-Pusztaszabolcs vonalon található, a városhatártól 9 km-re. Kiépülése a 19. század végén kezdődött a felvételi épülettel, a HÉV I. osztályú tipusterve alapján, némi eltéréssel. Egyedi sajátosság a lépcsőzetes oromfalak, a homlokzati középrizalit és a kontyolt tető az oldalszárnyakon. Az impozáns vízház és őrház is a vonal megnyitásának idején épült, téglarchitektúrás homlokzattal. Az állomás-terület 2 végén egy-egy bakterház készült a 20. század elején, modern építészeti megfogalmazású tipustervek szerint. Csökkent forgalommal ma is működik.

A vasútállomás különböző korú épületeinek együttese helytörténeti, vasúttörténeti és építészeti örökséget képvisel, helyi egyedi védelemre javasolt. Szükséges az épületek tudományos történeti vizsgálata, aminek függvényében műemléki védelemre is javasolható.

III. 7/5.3.3. RÁCHEGY, BÖRGÖND és külterülete helyi védelemre javasolt értékek

B./ HELYI TERÜLETI VÉDELEM

A mai Ráchegy történelmi magja a Budai út és Adonyi út között kialakult szeletnek a Zentai és Zombori út által közrefogott része a hajdani külterületi szőlőhegy-rész, a „Rátz-hegy” területe. Utcahálózatát alapvetően a történelmi szőlőhegyi telekszerkezet, az egykori dűlőrendszer határozta meg, A térség az idők folyamán fokozatosan benépesült, mára lakóterületté minősült. A hajdani szőlőhegy utcaképei tükrözik a kétszáz év alatti fejlődés folyamatát, a mai összkép alapvetően modern kertvárosi, a szőlőhegyi múlt több-kevesebb látható jelével. A családi házas épületállomány főleg az 1930-as évektől gyarapodott, az átalakulás főleg az utóbbi 20-30 évben kapott új lendületet. modern családi házak megépítésével. A hajdani szőlőhegyi korszak régi épületei ma még mindig fellelhetők.

Ez a több száz éves településszerkezeti hagyomány – jelen állapotában is – a Ráchegy területének legértékesebb örökségi eleme, helyi területi védelme javasolt. A védelem célja a meglévő telekszerkezettől, utcaképtől, a vegyességében is harmonikus épületállománytól idegen beavatkozások elhárítása, megakadályozása.

III. 7/6. RÁCHEGY, BÖRGÖND és külterülete hatásvizsgálat

Ráchegy városrész sajátossága, hogy területének csak igen kis hányadát alkotja lakóterület, a nagy része ipari parkokból nagyüzemi területekből áll. A változás – a fejlesztés – is jórészt csak ez utóbbiakra vonatkozik.

A lakóterület is koncentráltan helyezkedik el, a terület nyugati csücskéhez közelítő ék-alakzatban. A HALESZ parktól haladva keleti irányba nyílik az „olló”, melynek két szára a Budai út és a Seregélyesi út. A kisebbik háromszögbe még éppen befér az egyik kórházi tömb és a Budai úti munkáslakások negyede, majd az elkerülő 8-as út kettévágja a városrészt. Ezután következik az „igazi”, történelmi Ráche

Lényeges szerkezeti vagy használati változtatások a régi útnyomvonalak megőrzése és a beépítettség megvalósult foka miatt már nemigen következhetnek be, ezen a téren a legjelentősebb változások már korábban megtörténtek.

A tervezett változtatás elenyésző mértékű, csupán lokális jellegű lehetőségek. Régészeti vagy építészeti értékkel bíró örökséget elvileg nem érintenek, nem veszélyeztetnek, bár az 1829-es Wüstinger-féle felméréssel összevetve elszórtan érinthetnek egy-egy régi ház

A városrész fejlesztése érdekében tervezett változások a Ráche

E terület közepén működött évszázadokon keresztül a Rácbánya, innét nyerték a követ, murvát a belvárosi utcák burkolásához. Már több mint száz éve felhagytak a bányászattal. Miután a bányát rekultiválta a természet most „Természeti emlék”-ként kiépült pihenőpark lett.

Mivel a határoló főutak mentén és a terület belsejében is a szabályozás a meglévő léptékhez igazodó, természetes fejlődést tesz lehetővé, ezért a hagyományos településkép feltárlásában változás nem várható.

A tervezett változások a meglévő történelmi térbeli rendszereket alapvetően nem érintik.

A Ráche

III. 7/6. RÁCHEGY, BÖRGÖND és külterülete hatásvizsgálat

39

Börgönd csak egy kicsiny településrész, 5 km távolságban Székesfehérvár belterületétől, története közel olyan távolságra nyúlik vissza, mint az egykori királyi koronázóvárosé. Egyike Fejér megye legrégebbi falvainak. Első írásos említése a 11. századból való.

Börgönd esetében a történet térbeli rendszerek viszonyát az jelenti, hogy a korábbi Cziráky-uradalom épületállománya, amely a településrész kialakulását, több évszázados létét, organikus fejlődését alapvetően meghatározta, az 1945 és 1997 közötti bontások következtében mára szinte teljes mértékben elpusztult. A megőrzött faluszerkezet és úthálózat mellett is csak szórványként maradtak meg a felszíni nyomai (iskola telke, volt italbolt). Az érintett területet felosztották, egy részét beépítették. A településrész történeti (régészeti!) megismerése céljából sürgős teendőnek tartom az egykori uradalom építészettörténeti kutatását az érintett terület és a maradványok, felmérését, levéltári beazonosítását, megkutatását.

A külterületi részen a tervezett változások egyelőre nem érintenek történeti térbeli rendszereket.

III. 7/7. RÁCHEGY, BÖRGÖND és külterülete értékvédelmi terv

40

A történelmi Öreghegy részét képező **Ráchegyen**, mint a műemléki Belvárossal közel egykorúnak valószínűsíthető területreszen, az utóbbi félévszázadban történt változások ellenére, nagyságrenddel több építészeti és régészeti örökségi érték található, mint az eddig bizonyított. E tanulmányban közölt régi épületállomány csupán utcai szemlélődés eredménye.

A felszín felett látható, történeti értékű építmények a történeti örökségnek csak kis hányadát jelentik. Jelentőségűnek vélem azt a pincerendszert, amely az egész szőlőhegyet nagy valószínűséggel átszövi.

A Ráchegyről az épített történeti értékek átfogó felmérése, elemzése, értékelése még nem történt meg. E tanulmány keretein, lehetőségein és célján messze túlmutat az a komplex vizsgálat, melynek elvégzése egyre sürgetőbb. A vizsgálat vonatkozzék helyszíni, levéltári, földhivatali, történeti és egyéb kutatásokra (pl. talajmechanika), olyan mélységben és részletességgel, mint a 80-as évek végén a történeti Belváros vonatkozásában történt. Régészeti kutatás is feltétlenül szükséges.

A kiterjedt és részben ismeretlen pincerendszer feltárása állagvédelmi szempontból is indokolt. A tudományos szakmai munka mellett nem nélkülözhető a lakosság, ezen belül a legidősebb generáció bevonása az adatok gyűjtésébe. Még élnek azok az idős emberek, akik jól emlékeznek a félévszázaddal ezelőtti „szőlőhegyi időkre”, tapasztalatokkal, helyismerettel rendelkeznek és adatok, események pótolhatatlan ismerői. Tekintettel korukra, az adatgyűjtés haladéktalanul elvégzendő.

Tapasztalataink szerint az új házak építése ellenére, a régi pincék nagy részét megtartották, használják. Ahol a régi présház is megőrizték, ott nagyrészt a tulajdonosok saját erejükből folyamatosan karbantartják és szeretettel gondozzák. Anyagi támogatás, pályázati segítség több présház számára is esélyt jelentene a megmaradásra, megújulásra. Örvedetes, hogy a fiatalabb nemzedék is felismeri e történeti hagyaték értékét, akár örökösként, vagy új tulajdonosként. Tudatosítani kell a lakossággal, közvéleménnyel, döntéshozókkal, hogy milyen gazdag történeti értékű nem csupán az Öreghegy, de a Ráchegy területe is.

E tanulmány a fentiek alapján a történelmi Ráchegy teljes területének helyi védelem alá vonását és a szükséges tudományos feltáró vizsgálatok elvégzését javasolja. Az egyedi védelem kiterjesztését majd csak az átfogó kutatást követően tartjuk célszerűnek. A védelmi lista csak az Öreghegyre és Ráchegyre együttesen vonatkozó önkormányzati ösztönző pénzügyi rendszer megalkotásával érheti el célját.

A hajdani Ráchegy egy jelentős része végérvényesen átalakult. Viszont a kertes övezetként megmaradt utcák között a feltárható épített örökség megismerhető, megmenthető, és egyrészt eredeti szőlőhegyi használatában, másrészt a Rácbányával összekapcsolt turisztikai attrakcióként közkinccsé tehető és fenntartható.

Börgönd központjában szerény külseje ellenére is rendkívüli örökségi értéket képvisel az egykori Cziráky-uradalom egyetlen(!) megmaradt épülete. Szükséges lenne az épület tudományos történeti kutatása (felmérés, statikai vizsgálat, falkutatás, levéltár, földhivatal, múzeum, stb.) a teljes uradalom építészettörténeti feldolgozásának részeként.

A megmaradt épület és az ingatlan történeti értéke, a ház egyszerűségében is értékes építészeti kvalitásai, valamint a központi helyszín miatt ez az épület és közvetlen környezete alkalmas és méltó arra, hogy a mai fiatalos Börgönd új élő központjának aktív része legyen, a tervezett kortárs közösségi ház szomszédságában. Igény esetén javasolható minden olyan más funkcióra (pl. vendéglátás), ami nem sérti a műemléki értékek zavartalan érvényesülését. Nagy Roland „*Börgöndpuszta története és néprajza I.-II., 1588.- 1996.*” című munkáját, melynek „*Börgöndpusztai uradalom az 1930-as években*” fejezete elsősorban régi börgöndi lakosok elbeszélései alapján született, fontos lenne közkinccsé tenni. (Czirák uradalom történeti feldolgozása, helytörténeti kiadvány, kiállítás, stb.)

A még ma is működő börgöndi vasútállomás különböző korokban keletkezett épületegyüttese feltétlenül örökségi védelmet érdemel.